

Az ógyallai Konkoly-obszervatórium végzete

A svábhegyi csillagvizsgáló történetét hosszabbban vagy rövidebben többen is megírták [1a-1d]. Az első világháború végén, 100 éve, 1918-ban az Osztrák–Magyar Monarchia katonai veresége és területi széthullása azzal a veszéllyel is fenyegetett, hogy Magyarország elveszíti egyetlen, korszerű állami csillagvizsgálóját. Szinte az utolsó percekben, néhány ember megfeszített munkájával sikerült a csillagvizsgáló egyes műszereit a cseh megszállás elől átmenteni, és ezzel egy újrászervezett obszervatórium alapjait lerakni. A korabeli feljegyzéseket, beadványokat átlapozva az is kitűnik, hogy méltatlanul feleadtünk el személyeket, akiknek az I. világháború összeomlása után jelentős szerepük volt a hazai tudományosság megmentésében.

Fény és árnyék Ógyallán

A történet valójában korábban kezdődik: 1898-ban, amikor Konkoly Thege Miklós (1942–1916) a magyar államkincstárnak ajándékozta Komárom megyében, ógyallai udvarházának parkjában felépült magán-csillagvizsgálóját. Az 1899. május 16-án kelt „Ajándékozási szerződés” aláírása után az intézet állami kezelésbe vételét az országgyűlés becikkelyezte, és fenntartását felvette a költségvetésbe. A szerződés kiköti, hogy a csillagvizsgáló mindenkor a Konkoly Thege Miklós-alapítvány elnevezést viselje, a magyar államkincstár elidegeníthetetlen tulajdona legyen, továbbá a magyar államnak joga van áthelyezni az intézetet, de az ajándékozó életében csak az ő hozzájárulásával.

Az I. világháború küszöbén az intézetben négy tudományos munkatárs tevékenykedett: Konkoly Thege Miklós igazgató (fizetés nélkül), Tass Antal I. asszisztens (1876–1937, 1916-tól igazgatói teendőket megbízva), Terkán Lajos II. asszisztens (1877–1940, 1916-tól I. asszisztens), és Bodócs István

(1887–1963), majd 1917-től Hoffman Ernő másodasszisztens (1891–1967).

A Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium (VKM) IV. ügyosztályához tartozott a csillagvizsgáló, kezdettől fogva Tóth Lajos (1876–1926) tanácsos irányításával igyekezett fejleszteni az intézetet. Beszerezték a 20 cm-es Heyde-refraktort, a melléje szerelt, fotografikus fotometriára szolgáló speciális kamerával. A 25 cm-es refraktor mellé egy 15 cm-es, Zeiss-gyártmányú fotótávcsövet szereltek fel. Konkoly Thege tervei szerint, az ógyallai Meteorológiai Obszervatórium műhelyében készült el egy 12,5 cm-es napfotografáló távcső. Emellett 1913-ban épült fel az intézet új irodaépülete, könyvtárral, laboratóriummal és dolgozó helyiségekkel [3].

Ugyanakkor egyre növekedtek a gondok is. Az egyik feladat egy, a kor igényeinek megfelelő nagyobb távcső beszerzése volt. A 25 cm-es főműszer a fejlődő asztrofizikai vizsgálatokhoz már kicsinek mutatkozott. Ezt belátva a VKM 1913-ban jóváhagyta egy akkor aránylag nagyinak számító 60 cm-es tükrös távcső megrendelését 63 000 német márka értékben. Ennek első részletét, 28 576 aranymárkát 1913-ban kifizették a drezdai Gustav Heyde cégnek. Az I. világháború kitörése azonban megakadályozta a megrendelés teljesítését, a műszer csak 15 év múlva készült el.

A másik megoldatlan kérdés a csillagvizsgáló személyzetének elhelyezése volt. Amíg egy-egy segédcsillagász Konkoly Thege magánalkalmazottja volt, a kúria vendégszobájában kaphatott szállást. Nagyobb számú állami alkalmazott elhelyezése azonban ilyen patriarkális alapon már nem volt lehetséges. Tass Antal feljegyzése 1918 februárjában riasztó képet fest a szakszemélyzet lakáskörülményeiről [OL VKM 84. doboz. K636 24843/1918].

„Igy az intézet I. adjunktusa, dr. Terkán Lajos c. obszervátor 1908-ban egy falusi iparosnak való

lakást tudott szerezni, amelyet nagy anyagi áldozatokkal tett lakhatóvá. Én pedig kénytelen voltam 1913-ig abban a sötét, nedves, egészségtelen és dohos levegőjű lakásban családommal maradni, amelyet még 1902-ben bérletem volt ki... Ugyancsak lakás nélkül van az intézetnek e hó 7-én nősülő II. adjunctusa, Hoffmann Ernő dr., ki feleségét egy konyhából nyíló egyszobás szűk, alacsony legénylakásba kénytelen ideiglenesen vinni..." Az állami csillagvizsgáló ógyallai fennállása alatt ez a probléma nem oldódott meg.

váratlanul elhunyt Konkoly Thege Miklós. Az ógyallai csillagvizsgáló munkálatait ettől kezdve ténylegesen három személy, az igazgatónak kinevezett Tass Antal, a II. adjunktus: 1917-ig Bodócs István (1887–1965), majd Hoffmann Ernő (1891–1967), valamint Török János laboratóriumi segéd látta el. [2, 3].

Ógyallán, bár beszűkült keretek közt, de még 1918 elején is a kialakult rendben folyt az élet. A VKM a megrendelt nagy távcső épületének tervére 1914. évben megbízásra

M. Kir. Konkoly alapítványu csillagvizsgáló főépülete törésszellet.

Az ógyallai csillagvizsgáló főépülete 1910 táján (képeslap)

Menekülés Ógyalláról

1910-ben Ógyalla 2585, jobbra katolikus lakosú község, 50 fő vallotta magát szlováknak. 1901-ben épült fel a Konkoly által adományozott telken a M. kir. Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet új, akkor rendkívül modern főobszervatóriuma. [4] A Meteorológiai Obszervatórium villanytelepe a csillagvizsgálót is ellátta.

Az első világháború kitérése megszakította a csillagvizsgáló megkezdett fejlesztését. Már 1914-ben katonai szolgálatra rendelték Terkán Lajos obszervátort és Fodor János intézeti altisztet. 1916. február 17-én

adott Boldoghy Gyula és Társa komáromi építészcégnak. A tervrajzból látható, hogy az új kupola mai szemmel is modern vonalú építmény lett volna, 8 méteres belső átmérővel, és kb. 12 m magasságig emelkedő tetőzettel [OL. VKM 84. K636, 197802/1918]. A megbízást – amely azonban már soha sem került kivitelezésre –, végül a budapesti Kallot Pál építész kapta meg.

A XIX. sz. közepétől mind erősebbé váltak a Monarchián belül a szláv nemzetiségek autonómia-, majd függetlenségi törekvései, amelyek elsősorban a Magyar Királyság területéből követeltek nemzetiségek lakta

részeket. Az „egyertérő” hatalmak (Entente) érthetően támogatták ezeket a követeléseket. A tervek szerint egyesülő cseh- és szlovák állam – a későbbi Csehszlovák Köztársaság – igényt tartott Magyarország északi, szlovákok lakta területére. Az új állam határát ekkor még Nyitra magasságában kívánták megvonni. A Kis-Alföld – és ezzel Ógyalla, Komárom – bekebelezése kezdetben nem is került szóba. Ezért pl. az ógyallai tudományos intézetek mentésére nem is gondoltak, sem a helybeliek, sem a budapesti hivatalos szervek.

veszélyeztetve. Mitévők legyünk? Részletesen beszámol arról, hogy a községi képviselőtestület megtagadta a helyi polgárőrség alakítását. Nem parancsol már sem a főbíró, sem a járásbíró, „...mert kilőrt a »népszabadság« – hirdették” [CSK 87/1918].

A felizgatott csöcselék úgy értelmezte a „népszabadság” fogalmát, hogy éjszaka betörték a zsidó kereskedők boltjaiba, fosztogattak, lakásokat dúltak fel. A járási hatóságok másnap elmenekültek, velük együtt Hoffmann Ernő másodasszisztens is. Ekkor már a csillagvizsgáló személye-

A Konkoly-alapítványu csillagvizsgáló
8. hóvalykees távcsőve.

A 20 cm-es Heyde-refraktor Ógyallán, 1910 körül (képeslap)

1918 őszén az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és összeomlása ekkor már előre látható volt. A rend felbomlásának bizonyítéka Tass aligazgató 1918. november 6-án kétségbeesett hangú levéltáviratot küldött Budapestre, Tóth Lajoshoz: „Ógyallán tegnap óta nagy zavargások. Éjjel betörések, fosztogatások, gyűjtogatás volt. Személy és vagyonbiztonság a legnagyobb mértékben veszélyeztetve. Szolgabírószág és községi jegyzők családostul menekülnek. Csendőrség tehetetlen, mert beosztott népfelkelők nem lépnek közbe. Intézeti vagyon

tét is fenyegettek: „ma megnézzük Tass úr spájzát” – hangoztatta a községi pénztáros. Szerencsére Komáromból megérkezett 50 főnyi nemzetőrség, akik szétoszlatták a fosztogatókat.

A hirtelen fellángolt népharagnak nem politikai indítéka volt. A Konkoly Thege Miklós által 1902-ben az államkincstárnak ajándékozott, közel 1600 hold felparcellázása során a legjobb földeket a helybeli pénzügyintézet protekciósan osztotta szét. (Konkoly célja a kisbérlek, földnélküli magyar parasz-

tok megsegítése volt.) A fosztogatásban a nagygazdák jártak elől.

Tass Antal ezzel zárja táviratát: *„Ha ilyen [i. csendőri] megerősítés mellett sem állhatna elő a közbiztonság, az intézet berendezése sürgősen leszerelendő, és eltávolítandó. De ekkor legalább három hétre két szakértő mechanikus, egy asztalos és több munkás szükséges”.*

Ezt a segítséget a csillagvizsgáló nem kapta meg. Két nappal később a Cseh Köztársaság csapatai átlépték a demarkációs vonalnak megnevezett Nagyszombat–Nyitra határt és fenyegetővé vált a Kis-alföld megszállása. A csillagvizsgáló ügyében a budapesti minisztérium tehetetlen volt. December 6-án a cselekvést-segítséget sürgető feliratára az a válasz érkezett, hogy Tass Antal saját hatáskörében belátása szerint járjon el.

Tass gondjait gyarapította, hogy Konkoly Thege özvegye már 1918. végén súlyosan megbetegedett, 1919. február 1-én elhunyt. A vagyon felügyeletére is őt kérték fel.

November 8-án értesültek arról, hogy a Csehszlovák Köztársaság a Komárom–Párkány vonalig tart igényt a Kis-alföldre is, tehát várható, hogy Ógyalla megszállás alá kerül. (1919. január 1-jén a Cseh Köztársaság csapatai bevonultak Pozsonyba.) Tass a fentebb idézett utasítást kézhez véve telefonon megkereste a még katonai szolgálatot teljesítő Terkán Lajos obszervátort, és december közepén nekiláttak, hogy legalább a nagyobb műszereket leszereljék és elszállítsák. 1919. január 4-ig a három legnagyobb távcsövet: a 25 cm-es refraktort (a 15 cm-es fótávcsövel), a 20 cm-es új Heyde–Merz távcsövet (az ún. aktinometrikus fotókamerával) és a 16 cm-es műszert szétszerelték, ládába csomagolták, több segédműszerrel együtt vagonba rakták, és 6-án a menthető berendezéssel Budapestre érkeztek.

Közben 1919. január 4-én megérkezett – nem a segítség, hanem a VKM utasítása: *„Az intézet alkalmazottai székhelyüket csak abban az esetben hagyhatják el, ha saját vagy családjuk testi épségét veszély fenyegeti.”* [CSK, 9/1924].

A berendezés mentése szó szerint a végső percben történt, mivel ez volt az utolsó vonat, amely a Duna vonalát Magyarországra

felé átléphette. A megmentett eszközöket a csillagvizsgáló korábbi főobszervátorának, Harkányi Béla (1869–1932) egyetemi magántanár közbenjárásával a budapesti Tudomány Egyetem Kozmográfiai Intézetének a Nemzeti Múzeum alatti pin-céjében helyezték el [1b, CSK 9/1924., OL VKM 113. K 636, 14/1919]. Egy szóbeli hagyomány szerint a műszerek elszállításában Posztoczy Károly erdőtagyosi földbirtokos amatőr csillagász is részt vett.

Tass Antal – a VKM utasításának megfelelően – január 10-én, az utolsó katonai vonattal visszautazott Ógyallára. Január 11-én a cseh légió megszállta Komáromot is. Bár még s békeszerződés tárgyalása meg sem indult, a fiatal csehszlovák hatalom már megkezdte berendezkedést. Még januárban a polgári közigazgatás szervezését is átvette Ógyallán – a későbbiekben szlovák nevéen Stara Ďalán – az újonnan kinevezett „zsúpán” (polgármester), dr. Otokár Jamniczky lett. Az Ógyallán maradt csillagászok már ekkor kettős helyzetben voltak: egyrészt a budapesti VKM alkalmazottaként a fizetésüket is Budapestről kapták, másrészt az új csehszlovák hatalom intézkedéseire is alkalmazkodniuk kellett. Jellemző a helyzetre, hogy Lassovszky Károly, a Tudományegyetem Kozmográfiai Intézetének alkalmazottja 1919. október 22-én Budapestről értesíti a már cseh megszállás alatt levő ógyallai intézetben Tass, hogy aligazgatóvá nevezték ki [OL VKM K636, 131 507/1922].

A csillagvizsgáló birtokbavételére 1919. március 13-án megérkezett Prágából az Egyetemi Csillagvizsgáló adjunktusa, Jiří Kaván (1877–1933). Másnap fegyveres őrrel maga elé vezettette Tass Antalt, és felszólította, hogy a személyzet tegyen esküt a Csehszlovák Köztársaságra. Amikor megtekintette az obszervatóriumot, megdöbbenve látta az üres kupolákat. Dühödten fenyegette a magyar aligazgatót: *„Őn szétrombolta a Csehszlovák Köztársaság legnagyobb csillagvizsgálóját, mindent vissza kell adniuk, és ebben segítségünkre kell lennie, különben kihajítjuk.”* (Eredetiben németül.) Kaván indu-

latát magyarázza, hogy a Monarchián belül Csehországnak, ill. utóbb a Csehszlovák Köztársaságnak 1919-ben nem volt az ógyallai obszervatóriumhoz hasonlítható csillagvizsgálója. A szakmai körök nagyon számítottak az ógyallai intézetre. Ezt a reményt húzta keresztül Tass és munkatársainak idejében megkezdett mentési akciója.

Kaván sem biztatással, sem fenyegetéssel nem tudta rábírní Tass Antalt a Budapestre szállított eszközök „visszaszerzésére”. Azzal fenyegetőzött, hogy végleg felszámolja az ógyallai csillagvizsgálót. Ekkor lépett közbe az új „zsupán”, Otokár Jamniczky, aki kijelentette, hogy mint szlovákiai nemzeti értéket, nem engedi elvitetni az ógyallai berendezést. Vélhető, hogy a ma is fennálló intézmény létezését Jamniczky szlovák patriotizmusa mentette meg! [CSK 9/1924]

Március 15-én Tass aligazgató kénytelen volt aláírni a birtokbavételi jegyzőkönyvet, és átadta a magyar alkalmazottak (eredménytelen) tiltakozását. Egyúttal bejelentette, hogy a magyar alkalmazottak „vendégcsillagász” minőségben egyelőre Ógyállán maradnak, és remélik, hogy a folyamatban levő adatfeldolgozást elvégezhetik. Vendégcsillagászként ui. nem kötelezhetők a csehszlovák állampolgárság felvételére.

Kaván fenyegetései mellett a hivatalos csehszlovák körök finomabb módon is igyekeztek rábírní a magyar alkalmazottakat, hogy esküdjenek fel a köztársaságra. Ezt azonban minden alkalommal megtagadták, Hoffmann Ernő pedig egy külön kérelemmel kiutasította magát. Az 1919. március 21-től hatalomra jutó Tanácsköztársaság uralmát azonban Csehszlovákia területén vészték át.

Amikor a Tanácsköztársaság bukása után (1919. augusztus 1.) a román hadsereg Budapestet is megszállta, állítólag újabb kísérlet történt a berendezések megszerzésére. Tass Antal 1924. február 3-án kelt bizalmas jelentésében tájékoztatta Klebelsberg Kunó minisztert: meg nem nevezett forrásból nyert értesülése szerint a román megszállókat igyekeznek rábírní a Budapestben őrzött műszerek eltulajdonítására. Hasonló

tájékoztatót kapott a VKM XI. (építkezési) ügyosztályának számtanácsosától, Rüblein Richardtól is [CSK 9/1924]. Ezért Tass külön engedéllyel Budapestre sietett, és Terkánnal az Egyetem pincéjéből más (nem megjelölt) helyre szállították át az eszközöket.

Mivel 1920 elején már egyre kevesebb remény volt arra, hogy legalább a Kis-Alföld Magyarország része maradjon, Tass és Terkán elhatározták, hogy elhagyják a csehszlovák kezelésbe vett ógyallai csillagvizsgálót. 1920. május 18-án keltezett bejelentésükkel közölték távozási szándékukat, és – az ekkor már baráti hangú marasztalás ellenére – május 20-án végleg áttelepültek Budapestre [Ib, 1c, CSK 9/1924]. Távoztukkal a magyar királyi csillagvizsgáló Ógyállán ténylegesen is megszűnt. A Konkoly-ala-pítványú asztrofizikai obszervatórium, azonban, bár csak névlegesen, de továbbra is fennállt, és a Budapestre szállított berendezések új elhelyezésre vártak. Az Ógyállán maradt csehszlovák intézetet 1927-ig J. Kaván vezette 1927-ig, főmunkatársa Arnost Dittrich volt.

Az ógyallai csillagvizsgáló üres kupolába utóbb a csehszlovák kormányzat egy asztrógráfot és egy asztrófotométert szerzett be, továbbá a jénai Zeiss-művektől egy 60 cm átmérőjű, 20 cm-es vezetővel felszerelt reflektort rendelt meg. A műszer 1928-ban készült el, és egy évtizedig működött Ógyállán. Az 1938. évi ún. első bécsi döntést követően – miután a Kis-Alföld visszakerült Magyarországhoz –, az utóbb beszerzett műszereket leszerelték, és a második világháború után a tátrai Kópataki-tónál (Skalnáte Pleso) épült magashegyi obszervatóriumban állították fel újból. A „régí” csillagvizsgáló helyén újjáépítve 1962 óta működik a Központi Szlovák Obszervatórium (Slovenská Ústredná Hvezdáreň). [5]

A visszacsatoláskor (1938) a csehszlovák csillagászok mind a könyvtár 1919-ig terjedő állományát, mind az eredeti műszerfelszerelést a helyén hagyták. 1942-ben a VKM jogilag megszüntette az ógyallai magyar csillagvizsgálót, amelynek maradék berendezését elszállították. [6]

Budapesten – fedél nélkül

Tass Antal aligazgató és Terkán Lajos főobszervátor Budapestre költözésével a csillagvizsgáló ügye még nem oldódott meg. Sőt gyarapította a problémákat, hogy a csillagászok számára lakást, az átmentett műszereknek raktárt kellett biztosítani. (Az országtól elcsatolt területekről mintegy félmillió magyar menekült el, akiknek nagy része sokáig lakás és állandó jövedelem nélkül tengődött. Ilyen súlyos gondok mellett kellett a csillagvizsgáló és a csillagászok helyzetét megoldani.) Ezeknek a problé-

tudományos kongresszusok „személyi és dologi ügyeinek intézése” volt.

A Konkoly-alapítványú asztrofizikai obszervatórium újjászervezése és felépítése 1920-ban, Haller István minisztersége alatt indult meg, és a végleges tervek Vass József kultuszminiszter hagyta jóvá. A későbbi történetírás hajlamos a csillagvizsgáló felépítését egészében Klebelsberg Kunó javára írni. Valójában Klebelsberg a már kidolgozott tervekét örökölte, de azokat tovább is fejlesztette, és a gyors pénzromlás kiegyenlítésére az évi költségvetést is

A Svábhegyen a Mátyás király út 32. sz. alatti villában kapott ideiglenes elhelyezést a Magyar Királyi Konkoly Alapítványú Asztrofizikai Obszervatórium (illusztráció Siklóssy László Svábhegy c. 1929-ben megjelent művéből)

máknak megoldásában és a csillagvizsgáló végleges elhelyezésének kérdésében kapott jelentős szerepet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium IV. ügyosztályának vezetője, a már említett Tóth Lajos. Az ügyosztály hatásköre a tudományegyetemek, a Műegyetem, az Eötvös Kollégium, és más felsőoktatási intézmények, a csillagvizsgáló, valamint a

folyamatosan növelte. Az intézet szervezeti és gazdasági hátterének megteremtésével. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, és nem kis mértékben Tóth Lajos ügyosztályvezető legnagyobb érdeme, hogy az ország gazdasági helyzete mellett sem hagyták a magyar állami csillagvizsgáló ügyét a kezdeti lépések után kifulladásra.

Az első feladat a csillagvizsgáló átmentett berendezéseinek és könyvtárának biztonságos, hozzáférhető elhelyezése, és a csillagászok lakás- és munkakörülményeinek rendezése volt. A kezdeti tervek szerint – amelyet Tass Antal és Tóth Lajos dolgozott ki –, a megmentett műszerek egyikét, legalább ideiglenesen felszerelik, hogy ezzel is képviselje a magyarországi csillagászat folyamatosságát. A későbbiekben azonban az ideiglenes csillagvizsgáló felállítása elmaradt, és a körülmények állandó nemzeti obszervatórium fokozatos kiépítését tették lehetővé [1b, 1c].

Sokáig visszatérő gondot jelentett a csehszlovák állam meg-megújuló követelése a magyarországi műszerek átadására, a Békeszerződés 175 és 176. cikkelyei alapján. 1921. február 12-én a VKM utasította Tass aligazgatót, hogy a csehszlovák delegáció január 21-én benyújtott követelésére szerkeszsen választ [CSK 9/1924, OL VKM 109. K 636, 1920-24].

A válaszban Tass Antal, ill. a VKM kifejti, hogy egyrészt Konkoly Thege Miklós határozottan a magyar államkincstárnak adományozta, elidegeníthetetlen tulajdonként a csillagvizsgálóját, amely azonban területileg nem köthető Ógyallához. Másrészt a magyar állam fenntartja a jogát, hogy azt bármikor máshova helyezze át. Jelen esetben úgy tekinthető, hogy – a már régebben megvitattott tervek szerint – a csillagvizsgáló, a békeszerződéstől függetlenül, Budapestre került. [OL VKM 109. cs K636 1921-24, „Jegyzőkönyv”]. Bár a csehszlovákiai kormányzat 1924-ig többször is előállt a követelésével, azt mindenkor elutasították, és nemzetközi fórumon sem kapott helyet.

A budapesti Konkoly-alapítványú Csillagvizsgálót azért nem „alapították” meg, mert nem új intézményként kezelték, hanem az 1899-től folyamatosan működő, az állami költségvetésbe felvett intézetnek tekintették.

Sok gondot okozott a csillagászok lakásainak és irodáinak kérdése. Bár az akkori „lakáshivatal” példamutatóan gyorsan próbált intézkedni, csak 1921-ben sikerült

ideiglenes helyet találni, a Mátyás király út 32. sz. alatti villában, a Svábhegyen. Ez az elhelyezés azonban nem volt a legkedvezőbb, és beadvány szól a villatulajdonosok (akik ténylegesen nem is itt laktak) és a csillagvizsgáló vezetői közti kölcsönös panaszokról. Lakás- és irodahelyiségként mégis ezt kellett fenntartani, mivel aránylag a legközelebb feküdt a Normafa-fennsíkjánál véglegesen kijelölt telekhez [OL VKM 109. K 636, 61051/1921. VKM 138. K 636 cs. és továbbiak]. A lakáshivatal a megjelölt villát 1920 októberében kiutalta [CSK 51/1932].

Az első kupola építése a Svábhegyen 1921/22 telén. Itt kapott helyet a 20 cm-es Heyde-refraktor (Stella Almanach 1927)

Még az 1920. év nyarán három kísérlet is történt a csillagvizsgáló ideiglenes vagy végleges felállítási helyének kiválasztására. Végül is a Budapest I. kerület előljárója, Badál Ede készséggel sietett támogatást adni, és Seitz Géza főmérnököt jelölte ki a Svábhegy leginkább megfelelő területének szemléjéhez. 1920 nyarán Tass és Seitz bejárta a Svábhegyet, és a Normafa közelében levő, Budakeszi községgel határos – akkor még szinte lakatlan – fennsíkon kijelölte azt a kb. 6 és ½ kataszteri hold, 470 m ten-

gerszint feletti magasságú, Setétvágásnak nevezett területet, amely igen jónak tűnt a csillagvizsgáló intézet elhelyezésére [Ib, Ic]. Budapest székesfőváros vezetősége hajlandó volt ennek a területnek átengedésére.

Tass Antal (1876–1937), a Magyar Királyi Konkoly Alapítványú Asztrofizikai Observatórium aligazgatója, majd igazgatója (MTA CSFK CSI)

A kedvező ígéretek alapján Tóth Lajos 1921. március 1-én a VKM-ben értekezletet hívott össze a Pénzügyminisztérium képviselője, a VKM műszaki osztályának vezetője, a Főváros műszaki tanácsosa mellett a csillagászattal kapcsolatos tudományos szervezetek vezetőinek részvételével. [Ia, Ib]. Az értekezlet célja egy olyan tervezet kidolgozása volt, amely az akkori gazdasági körülmények közt megoldható, kielégíti az elemi feltételeket – a közművesítés és a megközelítés legjobb lehetőségét –, és megfelel a tudományos igényeknek [OL., VKM 109. cs. K 636, 1921/24. A jegyzőkönyv részletei megjelentek a Stella Almanach 1925. évi I. kötetében.] A tanácskozás résztvevői, beleértve a pénzügyminiszter képviselő Bácsy Dezsőt is, szinte meghökkenő egyetértéssel fogad-

ták el a tervezetet. Ezzel a svábhegyen létesítendő Konkoly alapítványú Asztrofizikai Observatórium felépítése a megvalósulás útjára került. A tanácskozás jegyzőkönyve alapján, Tóth Lajos megfogalmazásában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1921. március 26-i keltezéssel előterjesztette a Budapest-svábhegyi csillagvizsgáló építésének javaslatát és tervezetét [OL. VKM 109. cs. 21 027/1921].

Figyelemre méltó, hogy a csillagvizsgáló építkezése és költségei ellen – az országi nehéz gazdasági helyzete, a nagyszámú menekült ellátási gondjai ellenére – sem politikai, sem gazdasági kifogást senki nem emelt. Egyetlen tiltakozást a Magyar Turista Szövetség nyújtott be, a kirándulók érdekeit féltve. Egyébként az Intézet parkja az 1960-as évekig nyílt volt. Az építkezés és berendezkedés azonban már a hazai csillagászat történetének új fejezete.

Bartha Lajos

Források

1. a. Klebelsberg K. gr.: Stella Almanach 1925-re. Bp. 1924. p. 82–90. - b. Tass A.: Stella Almanach, 1927-re, III. évf. Bp. 1926, 310–335 p. - c. Tass A.: Stella, 3. évf. 3–4. sz. 1928. - d. Vargha, M. (Szerk.): The Konkoly Observatory Chronicles. In Commemoration of its Centenary. „Konkoly Observatory Monographs” No. 3. Budapest, 1999.
2. Tass A.: Jelentés az ógyallai csillagda 1914–16. évi működéséről. Az Időjárás, 21. köt. 12. sz. 1917. 209–215.
3. T...L... (Terkán L.): A m. kir. Konkoly-alapítványú asztrofizikai observatórium fejlődése az államosítás (1899) óta és az intézet új palotájának felavatása. – Az Időjárás, 17. évf. 9. füz. 1913. 198–216. p.
4. Ünnepi Emlékkönyv
5. Druga, L.: Hvězdareň Hurbanovo – Die Sternwarte Hurbanovo.
6. Kulin Gy.: Az ógyallai csillagvizsgáló. – Természettudományi Közöny, 71. köt. 1. sz. 1939. 46. p.
7. Balázs J.: Ógyalla megint a mienk – Búvár, 4. évf. 11. sz. 1938.